

УДК 316.77:004

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-253-265>

**SOCIAL COMMUNICATION AS AN IMPORTANT
COMPONENT OF THE INFORMATION AND
COMMUNICATION SPACE**

**СОЦІАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА
СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО
ПРОСТОРУ**

Інна Левченко,

*доктор історичних наук,
професор кафедри теорії та
методики професійної
підготовки інна.*

lewchenko2000@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9652-8755

Research ID: D-1140-2019

*Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
м. Переяслав*

*, вул. Сухомлинського, 30,
Київська обл., Україна, 08401*

Inna Levchenko,

*Doctor in Historical Sciences,
Associate Professor of the
Department of Theory and
Methods of Vocational
training inna.*

lewchenko2000@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9652-8755

Research ID: D-1140-2019

*Hryhoriy Skovoroda University
in Pereyaslav, Pereyaslav, 30,
Sukhomlynskooho Str., Kyiv
region, Ukraine, 08401*

ABSTRACT

The article substantiates the new role of social communication in the modern information and communication space. The author clarifies the limited use of the theory of «information society» in sociological discourse, proposing new approaches to defining the essence of social communication and its impact on the transformation of the world community. Analysis of modern research leads to the conclusion that it is necessary to pay attention to the content of communication processes in the activities of social institutions and emerging social practices based on the

latest communication technologies, which will further strengthen the practical significance of sociological science in general.

The multifaceted and multifaceted social phenomenon related to information and communication technologies that are changing rapidly is considered. The historical process of formation of ICP is analyzed, the first element of which was human language, as the first channel of social communication, which arose during the work of primitive people. The language channel of social communication is mentioned as an effective means of interaction in human relations.

The study focuses on important functions of society, in particular: cognition and understanding, explanation and anticipation, self-expression and self-understanding, social cognition and influence, development of basic forms of relations in the human team, socialization, beliefs and others. At the same time, the main functions of social communication are considered: achievement of the set purpose; maintaining its internal structure in a dynamic and flexible state; adaptation to the external environment; the ability to change or even improve.

The research revealed that human language in the information and communication space acts as a separate structural unit, and as a separate channel of communication.

Keywords: *Information and communication space, social communication, information society, communication.*

Постановка проблеми. Значущою подією минулого століття стало те, що процес розвитку науки і техніки збагатився інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). Як наслідок, соціальна комунікація почала розвиватися в науці, освіті, промисловості, економіці, медичній та військовій справі саме під впливом ІКТ. Формування глобальної системи обміну інформацією та людською комунікацією здійснювалося шляхом інтеграції світових знань, які накопичувалися століттями і в різних країнах це робилося по-різному. За останні тридцять років інформаційно-комунікаційні мережі й

системи радикально змінили уявлення про інформаційно-комунікаційну діяльність, суттєво розширили світ, а інтернаціоналізація та уніфікація стандартів сформувалися в результаті цифровізації інформаційно-комунікаційного простору (ІКП).

До освіти та фахової підготовки людей, які працюють в інформаційно-комунікаційній сфері також змінилися вимоги. Інтегруючи потенціал людства та підсилюючи могутність впливу на нашу свідомість глобального інформаційно-комунікаційного простору, стрімко змінюється людське суспільство в гармонічній єдності всіх її елементів, а саме: інформаційно-комунікаційних, політико-правових, науково-освітніх і фінансово-економічних процесів.

Світова спільнота ставить перед кожною державою виключно складні питання щодо проведення відповідної інформаційно-комунікаційної політики з метою адаптації своїх громадян до умов життя в новому інформаційно-комунікаційному просторі, формуючи нове бачення прав та обов'язків людини щодо задоволення інформаційно-комунікаційних потреб у суспільстві і, таким чином, готувати своїх громадян до життя в нових реаліях світу, життєдіяльність якого засновано на використанні інформації в якості головного ресурсу розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасній науці тема соціальної комунікації в інформаційно-комунікаційному просторі недостатньо висвітлена, однак є низка наукових досліджень, які присвячені розкриттю проблем становлення та розвитку як інформаційно-комунікаційних технологій, так і соціальних комунікацій.

Проблемами соціальних комунікацій займалися зарубіжні вчені, зокрема, Е. Гідденс (Гидденс, 1995), Т. Парсонс (Парсонс, 1993) тощо. Класичне трактування і сучасні підходи вивчення сучасних інститутів, як складової комунікаційних процесів розробляв С. Макєєв (Макєєв, 2002), а поняття «соціальної комунікації» з точки зору науковців різних часів розтлумачував у своїх працях Н. Луман (Луман, 1995).

Роль інформаційно-комунікаційного простору в соціальних процесах сучасного суспільства розглядала А. Невоструєва (Невоструєва, 2016). Значну увагу вона приділила виникненню поняття «Інформаційно-комунікаційний простір» та його місцю в сучасній соціологічній науці (Невоструєва, 2016).

Однак наукового доробку, який би розкривав питання соціальної комунікації в інформаційно-комунікаційному просторі не було знайдено.

Метою статті є дослідження проявів соціальної комунікації в інформаційно-комунікаційному просторі.

Виклад основного матеріалу. Методологія кожного дослідження передбачає з'ясування та визначення основних понять об'єкта та предмета наукового аналізу. У структурі інформаційно-комунікаційного простору (ІКП) одним із них виступає «комунікація». Увагу вчених воно привертає з перших десятиліть ХХ ст., завдяки усвідомленню складнощів процесу взаємодії не лише у природі, а й суспільстві.

У сучасному науковому дискурсі це поняття виявилось відсунутим на другий план через широке поширення відомої теорії «інформаційного суспільства», де основна увага приділяється змісту поняття інформації. Цей стан був актуальним і виправданим для періоду 60-70-х років ХХ ст., коли інформація ставала найвигіднішим видом виробництва та докладання капіталу. У сучасних умовах, при домінуванні принципово інших способів і видів комунікації, визначення «інформаційне суспільство» стає недостатнім, воно набуває своєрідного «технократичного» сенсу, призводить до недооцінки ролі та місця соціальної комунікації у структурі ІКП. Необхідний новий рівень розуміння підстав сучасної цивілізації, в умовах якої відбуваються великі соціальні трансформації, які зачіпають усі сторони життя соціуму та несуть у собі значні ризики у розвиток особистості.

У той же час дискусії, що продовжуються, в соціологічному співтоваристві з питання визначення поняття

«комунікація» характеризуються безліччю підходів до даної дефініції. І це становище у теоретичному континуумі цілком обґрунтовано неминуче, так як мова йде про багатоаспектний і багатогранний соціальний феномен, пов'язаний з інформаційними та комунікаційними технологіями, що інтенсивно змінюються. До найпоширеніших визначень «комунікації» можна віднести такі: «передача інформації», «процес взаємодії», «створення та передача смислів», «соціальний процес», «смысловий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії», «створення та передача символів», «конструювання реальності», «взаємозв'язок», «інформаційне спілкування», «передача знання», «спосіб повідомлення», «взаєморозуміння» та ін.

Для вирішення сучасних проблем із поняттям «соціальна комунікація» необхідно використовувати нову соціологічну категорію – інформаційно-комунікаційний простір, на важливість застосування якої ми вже неодноразово вказували (Невоструева, 2016: 156). При цьому підході з'являється можливість розглядати проблему соціальної комунікації на рівні системної теорії, що включає комунікацію як сутнісний феномен розвитку людини і суспільства.

Розмаїття теоретичних уявлень пов'язані з певним змішанням різних рівнів комунікації: міжособистісної, масової та соціальної. Незважаючи на їхнє взаємопроникнення та переплетіння, соціальна комунікація має власний об'єкт, на який вона спрямовується, і в якому вона функціонує – це соціальні інститути та соціальні практики. Цей підхід дозволяє «розвести» рівні комунікації, створити умови для з'ясування сутності, ролі та функцій соціальної комунікації у діяльності окремих структурних одиниць суспільства. Саме на рівні «соціальних інститутів, соціальних практик», як базових соціологічних понять, можливе вивчення не окремих, ізольованих одна від одної дій, предметів, явищ і процесів, а діалектичну єдність взаємопов'язаних та взаємодіючих об'єктів, певного роду системних, цілісних утворень, що

перебувають у постійному внутрішньому та зовнішньому комунікаційному просторі, комунікаційному зв'язку та дії.

Звернення до проблеми системності суспільства в сучасних умовах призвело до великих відкриттів, по суті, механізму його розвитку. Перехід від ідеї жорсткої детермінації процесів існування систем до їхньої нестабільності та нестійкості як фундаментальної характеристики світобудови, дозволило доводити багатоваріантність шляхів еволюції. «Реальність взагалі не контрольована в сенсі, який був проголошений колишньою наукою, саме тому у світі, заснованому на нестабільності і творчості, людство знову опиняється в самому центрі законів світобудови» – зазначає І. Пригожин (Пригожин, 1991: 46-57).

Ця невизначеність, динамізм створюють умови для самоорганізації, що забезпечуються всеосяжною системою взаємозалежності та взаємодії, яка можлива через комунікацію. Якоюсь мірою соціальна комунікація нагадує «колективність» або «колективний дух» Е. Дюркгейма, яка пов'язує всі соціальні інститути, або зиммелевську теорію суспільства, де взаємодія (комунікація) пронизує всі соціальні рівні, даючи можливість здійснення людської соціалізації, а також уявлення С. Московичі про комунікацію як систему «зв'язків між соціальними суб'єктами ... які самовизначаються через відносини один до одного» (Московичі, 1998: 134).

Тому в історичному процесі формування ІКП першим елементом виступала людська мова, як перший канал соціальної комунікації, що виникла в ході трудової діяльності первісних людей. Просторові рамки визначалися місцем проживання та збігалися з першою формою соціальної організації, предтечею майбутнього соціального інституту держави – кровноспорідненим племенем. Масштаби комунікації, щільність та обсяги інформації змінювалися відповідно до ускладнення суспільного життя племені. Разом з тим, членороздільна мова грала значну роль у формуванні свідомості первісної людини. У промові присутні також

потужні стимули світоглядних сприйнятів, що розкриваються у часі та у просторі (Клягин, 2007: 18-19).

Підтвердженням можуть бути дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів 50-60-х рр. ХХ ст., які експериментальним шляхом довели важливість оволодіння складною образною промовою, яка сприяла становленню просторових уявлень людини вже з раннього дитячого віку.

Світоглядні погляди у формі первинних уявлень про навколишній світ (анімізм, тотемізм, фетишизм, магія) не лише визначали та конкретизували місце людини в природі, а й створювали передумови ускладнення структури та змісту ІКП.

Важливим є той фактор, що ІКП сприяє утвердженню діяльнісного характеру існування людини, виступаючи стихійним регулятором його ставлення до природи та перетворювального характеру праці. Переплетіння конкретних та абстрактних уявлень та образів у свідомості людини вже імпліцитно (приховано, неявно) містили у собі майбутні зміни. Накопичений досвід поколінь отримує своє вираження у створенні образних, метафоричних, життєвих «мудростей», які входять у загальну картину світу.

Вони пізніше, вже в період античності, одержують назву «паремія», яка означає жанри фольклору, що входять до скарбниці народної усної творчості (приказки, байки, прислів'я та ін.), що містять вже на цьому рівні перші соціальні стереотипи морального та етичного змісту та поведінки (Гидденс, 1995: 228).

Не викликає сумніву та обставина, що саме мовний канал соціальної комунікації був ефективним засобом взаємодії у відносинах людей. За допомогою мови реалізуються такі важливі функції розвитку як: пізнання та розуміння, пояснення та передчуття, самовираження та саморозуміння, соціальне пізнання та вплив, розвиток основних форм відносин у людському колективі, соціалізація, переконання та ін. Ступінь ж ефективності даного каналу комунікації залежала від індивідуальних та соціальних умов та факторів. Зрозуміти ці

чинники можна лише у їх єдності, оскільки поведінка людини визначалася (та й сьогодні визначається) конкретними ситуаціями, особистими обставинами і подіями, усім історичним процесом розвитку людства.

Разом з тим, поняття «ефективне» означало, більшою мірою, здатність і можливість розуміти одне одного. Процес комунікації може бути успішним, якщо його мета реалізується у комунікаційному процесі на більш високому якісному рівні. На думку дослідників більш істотним в осмисленні ІКП є діяльнісна сторона мовної комунікації, коли головним стає стимул до скоєння дії. Останнім часом наголошуються на спробах звернути увагу саме на цей бік значення комунікаційного акту (Коляденко, 2002: 9). Учені відзначають, що поняття продуктивності соціальної комунікації є більш ємним, коли в процес включається ефективність, яка передбачає більшою мірою поведінкові, індивідуальні і суб'єктивні аспекти, проявляє себе і розвивається разом з інформаційною складовою системи. Продуктивність допомагає досягти найбільшого розвитку, коли сама інформація набуває форм наміру, розуміння та самоаналізу.

Безсумнівно, що до головних функцій соціальної комунікації слід віднести наступні категорії: досягнення поставленої мети; підтримка її внутрішньої структури в динамічному та гнучкому стані; адаптація до зовнішнього середовища; здатність змінюватись або навіть удосконалюватись. Ефективність і неефективність комунікації, зрештою, може оцінюватися шляхом обліку досягнення мети цієї діяльності загалом, як і ефективність типу і рівня окремого цільового зусилля. І тоді продуктивність виявляється проміжною чи відкладеною ефективністю (Клягин, 2007: 35).

Вважається, що продуктивна комунікація – не якість суто сучасне явище, а вона має свою історію, яка є складовою людської продуктивності взагалі, і ця історія, у свою чергу, сягає корінням у природу. Таким чином, людська мова в ІКП виступає як окрема структурна одиниця, і як окремий канал комунікації.

Певною мірою на зародження ІКП впливала родоплемінна форма організації повсякденного життя людей. Визначаючи основні функції соціальних інститутів, сучасна соціологія включає у них окрім задоволення життєвих потреб, соціалізації, закріплення та відтворення суспільних відносин, регуляції, інтеграції, трансляції і комунікаційну потребу (Невоструева, 2016: 343). Такий підхід звужує феномен комунікації. Тим часом, варіативність і селективність дій учасників інституціалізованого суспільства, проблема стійкого існування в світі, що змінюється, його невизначеність, мінливі обставини, перманентна трансформація структур, зв'язків і відносин, забезпечення взаємодії всієї системи соціальних інститутів наполегливо вимагають нового усвідомлення загальності та універсальності соціальної комунікації (Луман, 1995: 114-125).

Е. Гідденс, долаючи існуючий у класичній соціології розрив між структурою та дією, позначає соціальну комунікацію як реальний просторово-часовий процес реалізації структури. З тези про дуальності, тобто двоїстий характер соціальних структур, він говорить про неї як про результат (часто ненавмисний) діяльності індивідів (агентів), з іншого боку – як об'єктивну передумову їх діяльності. Сама ж структура містить імпліцитно три виміри: сигніфікацію (позначення), панування та легітимацію, де комунікація є неодмінною умовою осмислення агентами того, що вони роблять та говорять (Гідденс, 1995: 235-237).

Соціальна комунікація має дві сторони (два рівні) свого вираження. Перша, зовнішня – це процес (прояв, дія) комунікації між соціальними інститутами суспільства, але не в технологічному сенсі (у цій якості процес вивчається технічними науками). І друга, внутрішня, яка є змістом комунікації, тобто – інформацією (змістом). Ця сторона соціальної комунікації є предметом вивчення інших дисциплін – семіології, соціолінгвістики, соціопсихології, інформатики, культурології тощо.

Таким чином, соціальна комунікація є дієвим та ефективним елементом у структурі сучасного ІКП, що дозволяє враховувати швидкі зміни в соціумі, їх вплив на благополуччя людини та розвиток соціальних інститутів. У процесі дослідження було з'ясовано, що людська мова в інформаційно-комунікаційному просторі виступає як окрема структурна одиниця, і як окремий канал комунікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гидденс Э. Центральная проблема в социальной теории. *Современная социальная теория*. Новосибирск, 1995. с. 235-237.
2. Демченко І. Сучасні інформаційно-комунікативні технології як провідний чинник глобальних світоглядних трансформацій. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2098>.
3. Климанська Л.Д. Комунікативні технології моделювання політичного простору в демократичному суспільстві. URL: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005
4. Клягин С.В. Социальная коммуникация: созидание человека и общества. *Вестник РГГУ*. Вып. 1. Москва, 2007. с. 33-46.
5. Коляденко В.А. Інфокомунікаційні технології як чинник політичної модернізації: автореф. дис. к. політ. н.: 23.00.02 „Політичні інститути та процеси”. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002. 16 с.
6. Луман Н. Что такое коммуникация? *Социологический журнал*. 1995. № 3. с. 114-125.
7. Макеев С.А. Социальные институты: классические трактовки и современные подходы к изучению. *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2002. № 4. с. 5-12.
8. Московичі С. Машина, творящая богов. Москва: Центр психологии и психотерапии, 1998. 560 с.
9. Невоструева А. Ф. Актуализирующая роль информационно-коммуникационного пространства в социальных процессах современного общества. Пермь: Изд-во ПНИПУ, 2016. 389 с.

10. Невоструева А.Ф. К вопросу о статусности понятия «информационно-коммуникационного пространства» в современной социологической науке. *Общественные науки*. 2016. № 6. Т. 2. с. 340-350.

11. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. *THESIS*. 1993. Вып. 2. с. 94-122.

12. Пригожин И. Философия нестабильности. *Вопросы философии*, 1991. № 6. с. 46-57.

REFERENCES

1. Giddens, Je. (1995). Central'naja problema v social'noj teorii [The central problem in social theory]. Novosibirsk: Izd-vo Novosibirskogo universiteta, 235-237 [in Russian].

2. Demchenko, I. (2018). Suchasni informatsiino-komunikatyvni tekhnolohii yak providnyi chynnyk hlobalnykh svitohliadnykh transformatsii [Modern information and communication technologies as a leading factor in global worldview transformations]. Retrieved from : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2098> [in Ukrainian].

3. Klymanskyi, L. (2019). Komunikatyvni tekhnolohii modeliuvannya politychnoho prostoru v demokratychnomu suspilstvi [Communicative technologies of modeling political space in a democratic society]. Retrieved from: http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005 [in Ukrainian].

4. Kliahyn, S. (2007). Sotsyalnaia kommunykatsyia: sozhdanye cheloveka y obshchestva [Social communication: the creation of man and society]. *Vestnyk RHHU*. Moskov, 33-46 [in Russian].

5. Kljagin, S. (2007). V. Social'naja kommunikacija: sozhdanye cheloveka i obshchestva [Social communication: the creation of man and society]. Issue 1. Moskov, 33-46 [in Russian].

6. Luman, N. (1995). Chto takoe kommunykatsyia? [What is communication?]. *Sotsyolohycheskyi zhurnal*, 114-125 [in Ukrainian].

7. Luman, N. (1995). Chto takoe kommunikacija? [What is communication?]. *Sociologicheskij zhurnal*. № 3. 114-125 [in Russian].

8. Makeev, S. (2002). Social'nye instituty: klassicheskie traktovki i sovremennye podhody k izucheniju [Social institutions: classical interpretations and modern approaches to studying]. *Sociologija: teorija, metody, marketing*, 5-12 [in Russian].

9. Moskovichi, S. (1998). Mashina, tvorjashhaja bogov [The machine that creates the gods]. *Centr psihologii i psihoterapii*. Moskov, 560 [in Russian].

10. Nevostrueva, A. (2016). Aktualizirujushhaja rol' informacionno-kommunikacionnogo prostranstva v social'nyh processah sovremennoho obshhestva [Actualizing role of information and communication space in the social processes of modern society]. Perm': *Izd-vo PNIPU*, 389 [in Russian].

11. Nevostrueva, A. (2016). K voprosu o statusnosti ponjatija «informacionno-kommunikacionnogo prostranstva» v sovremennoj sociologicheskoj nauke [On the status of the concept of “information and communication space” in modern sociological science]. *Obshhestvennye nauki*, 340-350 [in Russian].

12. Parsons, T. (1993). Ponjatie obshhestva: komponenty i ih vzaimootnoshenija [The concept of society: components and their relationships]. *THESIS*, 94-122 [in Russian].

13. Prigozhin, I. (1991). Filosofija nestabil'nosti [Philosophy of instability]. *Voprosy filosofii*, 46-57 [in Russian].

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовується нова роль соціальної комунікації у сучасному інформаційно-комунікаційному просторі. Автор з'ясовує обмеженість використання у соціологічному дискурсі теорії «інформаційного суспільства», пропонуючи нові підходи у визначенні сутності соціальної комунікації та її впливу на процеси трансформації світової спільноти. Аналіз тематики сучасних наукових досліджень призводить до висновку про необхідність приділити увагу змісту комунікаційних процесів у діяльності соціальних інститутів та соціальних практик, що зароджуються, на основі новітніх комунікаційних технологій, що надалі

дозволить посилити практичну значимість соціологічної науки в цілому.

Розглядається багатоаспектний і багатогранний соціальний феномен, пов'язаний з інформаційними та комунікаційними технологіями, що інтенсивно змінюються. Аналізується історичний процес формування ІКП першим елементом якого виступала людська мова, як перший канал соціальної комунікації, що виникла в ході трудової діяльності первісних людей. Згадується мовний канал соціальної комунікації як ефективний засіб взаємодії у відносинах людей.

У дослідженні акцентується увага на важливих функціях розвитку суспільства, зокрема: пізнання та розуміння, пояснення та передчуття, самовираження та саморозуміння, соціальне пізнання та вплив, розвиток основних форм відносин у людському колективі, соціалізація, переконання та ін. Разом з цим, розглядаються головні функції соціальної комунікації: досягнення поставленої мети; підтримка її внутрішньої структури в динамічному та гнучкому стані; адаптація до зовнішнього середовища; здатність змінюватись або навіть удосконалюватися.

У процесі дослідження було з'ясовано, що людська мова в інформаційно-комунікаційному просторі виступає як окрема структурна одиниця, і як окремий канал комунікації.

Ключові слова: Інформаційно-комунікаційний простір, соціальна комунікація, інформаційне суспільство, комунікація.